

זכויות האדם בירושלים המזרחית

שימוש מופרז בכוח מצד המשטרה

מאז קיץ 2014, ועוד יותר מאז תחילת אירועי הדמים בסוף ספטמבר 2015, הפך המצב בירושלים טעון ונפיץ עוד יותר מהרגיל. אין חולק על מורכבות האתגר המשטרתי בימים קשים אלה, ועל הקושי שבהתמודדות עם מפגעים ועם הפרות סדר. אולם דווקא בימים כאלה תפקידה של המשטרה לשמור על הסדר ועל שלום הציבור תוך הקפדה על דרכי התנהלות חוקיות, תקינות וראויות, ועל שימוש מושכל, מידתי ומחושב בכוח העומד לרשותה. מעדויות שנאספו באגודה לזכויות עולה כי המשטרה ומג"ב עשו בתקופה הזו שימוש מופרז בכוח, ואף הפעילו אמצעים קטלניים לפיזור הפגנות והפרות סדר בלב שכונות מגורים צפופות כדבר שבשגרה. שיטות הפעולה של משטרת ירושלים גרמו לפגיעה קשה ולא מוצדקת באוכלוסיה הכללית. אין להקל ראש באיום שחשים שוטרים מול מצבים מסכני חיים, ובאותה נשימה אין להקל ראש בחובתם של כל שוטר ושוטרת להקפיד על הנהלים, קלים כחמורים. להלן יידונו חלק מהאמצעים שבהם נקטה המשטרה בשנה האחרונה בירושלים.²⁴⁰

כדורי ספוג: ביולי 2014 החלה המשטרה להשתמש בירושלים המזרחית בכדורי ספוג שחורים כאמצעי לפיזור הפגנות והפרות סדר, במקום הכדורים הכחולים שהיו בשימוש עד אז. הכדורים השחורים קשים וכבדים פי שניים, ופוטנציאל הפגיעה שלהם גבוה הרבה יותר.²⁴¹ השימוש בכדורים אלה באופן החורג מנהלי המשטרה הביא לפגיעתם של עשרות תושבים בירושלים המזרחית, ובכללם קטינים, ואף למותו של נער בן 16, מוחמד סנוקר, בספטמבר 2014. מאז שהחל השימוש בהם, למעלה מתריסר תושבים איבדו עיניים כתוצאה מפגיעת כדורי ספוג, כמחציתם ילדים.²⁴²

הפגיעות הקשות מלמדות כי ההתייחסות אל כדורי הספוג החדשים כאל נשק לא קטלני איננה סבירה, וכי הם אינם אמצעי מתאים לפיזור הפגנות והפרות סדר. הסכנה שבהם גדולה עוד יותר לנוכח התנהלותם של שוטרים, המשתמשים בהם באופן בלתי מידתי ושלא על פי הנהלים, האוסרים על ירי כלפי ילדים ולעבר פלג הגוף העליון. בתגובה לפניות האגודה לזכויות האזרח ביקשה המשטרה באפריל 2015 לקבל לידיה את הפרטים המלאים ואת העדויות שברשות האגודה על הנפגעים מכדורי ספוג. הנתונים הועברו, אולם נכון לאמצע נובמבר תשובת המשטרה לגופו של עניין טרם התקבלה, ובשטח השימוש בכדורי הספוג השחורים ממשיך. החלטת הממשלה מספטמבר 2015, להתיר למשטרה להשתמש בכדורי "רוגר" נגד מידי אבנים ובאירועים של הפרות סדר גם בתוך ישראל ובירושלים המזרחית, מעוררת חשש כבד להרחבת הפגיעה בחיי אדם.²⁴³

"בואש": מאז יולי 2014 השתמשה המשטרה הירושלים ברכב להתזת "בואש"²⁴⁴ באופן מופרז ובלתי סביר, דבר שגרם לנזקי רכוש רבים ואף לנזקי גוף בקרב התושבים הפלסטינים. הנוהל המשטרתי המסדיר את השימוש בבואש קובע, שיש להשתמש בו מול מפרי סדר רק בשטחים פתוחים, ושאסור להשתמש בו בנסיבות שעלולות להביא לפגיעה בקשישים, בילדים ובנשים בהריון. אלא שמשטרת ירושלים מפרה נהלים אלה שוב ושוב כשהיא מתיזה את הבואש בתוך שכונות מגורים צפופות לעבר

²⁴⁰ להרחבה ולהתייחסות לנושאים נוספים, ובהם אלימות כלפי עצורים, שלילת תושבות ואזרחות, שלילת קצבאות, ענישת קטינים ועוד, ראו: **תגובת הרשויות הישראליות לסבב ההסלמה הנוכחי**, ה"ש 8 לעיל.

²⁴¹ ניר חסון, **תחקיר "הארץ": המשטרה הכניסה לשימוש כדורי ספוג חדשים ומסוכנים**, הארץ, 12.9.2014.

²⁴² ראו למשל: משה שטיינמץ, **אחיו של תושב ירושלים שאיבד עינו מירי כדור ספוג של מג"ב: "לא השתתף בהתפרעויות"**, מעריב, 13.7.2015; ניר חסון, **בן 5 נפצע מכדור ספוג שמורה בניגוד לנהלים; תמונתו עוררה גל של תגובות נאצה ברשת**, הארץ, 1.10.2015; **יחיא אל-עאמודי, בן 10, איבד את עינו מפגיעת כדור ספוג שירה עליו שוטר מג"ב באופן בלתי חוקי במזרח ירושלים**, הודעה באתר בצלם, 15.7.2015; ניר חסון, **שני פלסטינים מעיסאווייה נפגעו בפניהם מכדורי ספוג כשעמדו בחלון ביתם**, הארץ, 4.11.2015. להרחבה, לריכוז מקרים ולתכתובת בין האגודה לזכויות האזרח לבין המשטרה ראו: **שימוש בכדורי ספוג מסוג חדש בפיזור הפגנות בירושלים המזרחית**, הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 15.10.2015.

²⁴³ להחלטת הממשלה ולהסבר על הסכנה בכדורי רוגר ראו ה"ש 1 לעיל.

²⁴⁴ "בואש" הוא נזל מצחין שמותז בכוח רב מרכב משטרתי, כאמצעי לפיזור הפגנות. מלבד הצחנה והבחילה שלקן הוא גורם, מגע של נזל הבואש בעיניים עלול לגרום לכאב ולאדמומיות, לגירויים במגע עם העור ובמקרה של בליעה הוא עלול לגרום לכאבי בטן המצריכים טיפול רפואי.

בתים. בתגובה לפניות האגודה לזכויות האזרח סירבה המשטרה לאסור את השימוש בבואש באזורי מגורים צפופים, אולם הודיעה בתחילת 2015 כי הוחלט להתנות את השימוש בבואש במחוז ירושלים באישור מפקד המחוז או סגנו. כמו כן הודיעה המשטרה כי הוחלט לבחון את הנוהל המסדיר את השימוש בבואש, כדי לצמצם את הסיכון לפגיעה באוכלוסייה בלתי מעורבת וכדי לשפר את תהליכי התייעוד והדיווח.²⁴⁵ למרות התחייבויות אלה, בפועל נמשך השימוש המופרז בבואש לעבר בתי מגורים.²⁴⁶

חסימת שכונות: באוקטובר האחרון הוטל על ירושלים המזרחית כתר חלקי, שבמסגרתו חסמה המשטרה בבטונדות כתריסר כבישים, בהם כניסות ראשיות לשכונות, באופן המונע מעבר של כלי רכב.²⁴⁷ במקומות רבים החלה המשטרה לבצע בדיקות של היוצאים והנכנסים, ברגל וברכב. כשבוע לאחר מכן הוסרו חלק מהחסימות,²⁴⁸ אך אחרות נותרו על כן. חסימות אלו אינן תופעה חדשה; במהלך השנה וחצי האחרונות חסמה משטרת ירושלים מספר פעמים כניסות לשכונות פלסטיניות באמצעות בלוקים של בטון, שהושארו על כנם במשך ימים, שבועות ואף חודשים.²⁴⁹ החסימות מונעות מעבר אמבולנסים ורכבי כיבוי אש הנדרשים להצלת חיי אדם, ומשבשות את תנועת התחבורה הציבורית וכלי הרכב הפרטיים ואת שגרת החיים של התושבים. החוק אמנם מתיר למשטרה להציב מחסומים ארעיים בעקבות אירוע ספציפי, אך אין בפקודת המשטרה סמכות לכיתור שכונות שלמות למשך זמן בלתי מוגבל.²⁵⁰ ענישה קולקטיבית כזו של אוכלוסייה שלמה היא פסולה ואינה לגיטימית, על אחת כמה וכמה אם מטרתה היא הפעלת לחץ על האוכלוסייה, כפי שעולה מראיונות לתקשורת שהעניקו גורמים במשטרה.²⁵¹ בהמשך להצבת החסימות נחשף לאחרונה בתקשורת כי בעיריית ירושלים התקיימו דיונים על תוכניות מרחיקות לכת להפרדה בין שני חלקי העיר, שמשמעותן למעשה הטלת סגר קבוע על תושבי ירושלים המזרחית.²⁵²

איסור כניסה לעיר העתיקה: בתגובה לאירועי דקירה קטלניים בעיר העתיקה, ב-4.10.2015 הטילה משטרת ירושלים לראשונה על פלסטינים תושבי ירושלים המזרחית איסור כניסה גורף לעיר העתיקה.²⁵³ למשך 48 שעות הותרה כניסתם החופשית של אזרחים ישראלים ושל תיירים, ואילו כניסתם של תושבי ירושלים הפלסטינים נאסרה, למעט אלו המתגוררים בעיר העתיקה, עובדים בה או לומדים בה. בכך נמנעה גישה לכל העיר העתיקה ללמעלה מ-90% מהפלסטינים תושבי ירושלים, שכן אלו אינם מחזיקים באזרחות ישראלית אלא הם בעלי מעמד של תושבי קבע. אמנם למשטרה יש סמכויות למנוע גישה של אדם למקום במקרים שיש חשש ממשי לפגיעה חמורה בביטחון הנפש או הרכוש, אלא שסמכות זו אינה מאפשרת לה לחסום באופן גורף את הגישה לעיר העתיקה במשך יומיים תמימים בפני חלק מסוים של האוכלוסייה המקומית, על בסיס הבחנה אתנית-לאומית. בפני המשטרה עמדו חלופות לגיטימיות שפגיעתן פחותה, כגון ביצוע חיפוש ובידוק לכל אדם שנכנס לעיר העתיקה. ה"פרופיילינג" שהשוטרים נדרשו להפעיל בכל הכניסות של העיר העתיקה כדי לאכוף את איסור הכניסה המפלה מהווה כשלעצמו אמצעי פסול ומשפיל.

²⁴⁵ מכתבי התשובה של המשטרה מיום 9.3.2015 ו-1.2.2015. פניות האגודה לזכויות האזרח ותשובות המשטרה ב: [האגודה: להפסיק את השימוש המופרז ב"בואש" בירושלים המזרחית](#), הודעה באתר האגודה, 9.3.2015.

²⁴⁶ ראו למשל: משה שטיינמץ, [תיעוד: רכב משטרה משפריץ נוזל מסריח לבתים בירושלים](#), וואלה, 25.8.2015.

²⁴⁷ מפת החסימות באתר בצלם, נכון ל-21.10.2015: <http://www.btselem.org/hebrew/node/148204>. ראו גם: [יש להסיר במלואו את הכתר החלקי שהוטל על ירושלים המזרחית](#), הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 21.10.2015.

²⁴⁸ רוני ינובסקי, [מקל וגזר: הוסרו מחסומים במזרח ירושלים](#), ynet, 21.10.2015; ניר חסון, [פלסטינים מדווחים על הסרת חלק מהמחסומים בשכונות בירושלים ועל הקלה בבדיקות](#), הארץ, 2.11.2015.

²⁴⁹ ראו למשל: [לפתוח את דרך הכניסה החסומה לעיסאווייה](#), הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 27.10.2015.

²⁵⁰ לעניין חוקיות ההחלטות על חסימות צירים מרכזיים בשכונות פלסטיניות בירושלים המזרחית ראו: גל כהן, אלון ספיר ועו"ד באנה שגרי, [הזכות לחופש התנועה בעת חרום, הקליניקה לזכויות אדם בינלאומיות באוניברסיטה העברית בירושלים](#), אוקטובר 2015, <http://law.huji.ac.il/upload/hth.pdf>.

²⁵¹ החשד שמא ה"כתר" נועד לשם הפעלת לחץ קולקטיבי על התושבים קיבל חיזוק מדבריו של יזהר פלד, מפקד מרחב ירושלים במג"ב, שהתייחס לחסימות באומרו "אלו מנפיי הלחץ שמופעלים על מנת לעצור את ההתקפות [...] כדי שהתושבים יוקעו את המעשים ויתנגדו להם" (מוסף השבת של "ידיעות אחרונות", 16.10.2015).

²⁵² משה שטיינמץ, [עיריית ירושלים מגבשת רשימת מורשים ליציאה במקרה של סגר על מזרח העיר](#), וואלה, 15.10.2015; ניר חסון, [עיריית ירושלים דנה בהפרדת חלקי העיר; מרבית חברי המועצה תמכו](#), בהארץ, 19.10.2015; אליאור לוי, [חשיפה: התוכנית לחומה סביב שכונה בירושלים](#), ynet, 19.10.2015.

²⁵³ ניר חסון ויאיר אטינגר, [בעקבות הפיגועים, נאסרה כניסת פלסטינים לעיר העתיקה](#), הארץ, 4.10.2015.

אכיפה מוגברת וסלקטיבית: בספטמבר 2015 הצהירו גורמים במשטרה כי בכוונתם לייצר לחץ על האוכלוסייה בירושלים באמצעות אכיפת חוק מוגברת, בשיתוף פעולה עם גורמי אכיפה שונים ובהם הפיקוח העירוני, מס הכנסה, רישוי עסקים ומשטרת התנועה.²⁵⁴ ואכן, באמצע אוקטובר הגיעו פקחים של עיריית ירושלים לרובע המוסלמי בעיר העתיקה, וחילקו קנסות בגובה של 5,000 ש"ח לבעלי עסקים פלסטינים שלא הציבו שלטים האוסרים על עישון.²⁵⁵ בתגובה לפרסומים על כך כתבה שרת המשפטים בעמוד הפייסבוק שלה, כי המדינה מפעילה "אכיפה משולבת" כלפי בני משפחותיהם של מחבלים בתחומים כגון בנייה, ארנונה ומיסים.²⁵⁶ עוד בתחילת השנה נחשף בעיתון "הארץ" כי המשטרה והשב"כ מעבירים לעיריית ירושלים רשימות שמיות של תושבי ירושלים המזרחית החשודים שהשתתפו בהפגנות אלימות, לצורך אכיפה עירונית מוגברת נגדם ונגד בני משפחותיהם.²⁵⁷ שימוש באמצעי אכיפה עירוניים נגד אנשים רק משום שנחשדו בביצוע עברות שאינן קשורות לכך, מהווה אכיפה בררנית מובהקת ומכוונת המונעת משיקולים זרים ופסולים ופוגעת בזכות לשוויון בפני החוק. הפעלת אמצעי האכיפה נגד בני משפחתו של חשוד היא ענישה קולקטיבית. התנהלות זו פוגעת בתקינות ההליך הפלילי, מרוקנת מתוכן את חזקת החפות ואת הזכות הבסיסית להליך הוגן, ומהווה פגיעה בלתי חוקתית בזכות לפרטיות.

השכונות שמעבר לחומה

עם בנייתה של חומת ההפרדה בתוך ירושלים נשארו בצדה השני שכונות פלסטיניות שלמות: כפר עקב, סמירמיס, ראס ח'מיס, ראס שחאדה, דחיית א-סלאם ומחנה הפליטים שועפאט. איש אינו יודע בוודאות כמה תושבות ותושבים מתגוררים כיום בשכונות אלו, אך אפשר להעריך את מספרם בכ-120,000.²⁵⁸ ביולי 2005 קיבלה ממשלת ישראל החלטה²⁵⁹ שקבעה היערכות מיוחדת למתן שירותים בשכונות אלה. ההחלטה ביקשה להבטיח כי הקמת החומה לא תפגע בשגרת החיים של מי שנתרו מאחוריה, וכי תושבי השכונות ימשיכו להיות זכאים לכל השירותים המגיעים להם כמי שמחזיקים בתעודת זהות ישראלית. בין היתר הנחתה ההחלטה את משרד הביטחון ואת המשרד לביטחון פנים להסדיר את המעבר במחסומים באופן יעיל ובזמן סביר. משרדי ממשלה אחרים, בשיתוף עם עיריית ירושלים, נתבקשו לפתח שירותי בריאות, חינוך, תעסוקה, דואר, ביטוח לאומי ושירותים נוספים בשכונות אלה. במסגרת דיונים שהתקיימו באותה תקופה בעתירות לבג"ץ נגד תוואי החומה באזור נתנה המדינה התחייבויות דומות.

עשור חלף מאז החלטת הממשלה, ומרבית ההתחייבויות שנקבעו בה נשארו על הנייר. אם כלל השכונות הפלסטיניות בירושלים מתמודדות עם הזנחה חמורה מצד העירייה והרשויות הממשלתיות בתחום התשתיות והשירותים, הרי שבשכונות שמעבר לחומה המצב חמור פי כמה, ורק הולך ומחריף.²⁶⁰ מאז בניית החומה הפך האזור הפקר גמור. בשכונות אין נוכחות של משטרה, ואמבולנסים של מד"א הפסיקו

²⁵⁴ **נתניהו: נילחם במידי האבנים גם בגליל ובנגב**, ה"ש 218 לעיל.

²⁵⁵ ניר חסון, **עיריית ירושלים קנסה חנויות ברובע המוסלמי; הסוחרים: מתנקמים בנו בכוונה**, 15.10.2015.

²⁵⁶ הפוסט בדף הפייסבוק של שרת המשפטים איילת שקד: <http://tinyurl.com/na6szks>.

²⁵⁷ ניר חסון, **הרשימות השחורות של עיריית ירושלים לענישת תושבים ערבים ממזרח העיר**, הארץ, 10.3.2015. ראו גם: **האגודה: העברת "רשימות שחורות" מהמשטרה לעירייה – פלילי**, הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 10.3.2015.

²⁵⁸ הערכה זו מבוססת על מידע שמסר תאגיד הגיחון לבג"ץ במסגרת ההליכים בבג"ץ 2235/14 סנדוקה נ' הרשות הממשלתית למים ולביוב, ולפיו בארבע מהשכונות מתגוררים סך הכל כ-80,000 תושבים (לכתבי בית הדין בעתירה: <http://www.acri.org.il/he/30915>). מרביתם של תושבי השכונות מחזיקים בתעודות זהות ישראליות, ומיעוטם הם תושבי הגדה המערבית, אולם כאמור מספרם המדויק אינו ידוע.

²⁵⁹ **היערכות משרדי הממשלה בנושא "עוטף ירושלים" והטיפול באוכלוסיה במרחב ירושלים כתוצאה מהקמת הגדר**,

החלטה מס. 3873 של הממשלה מיום 10.07.2005.

²⁶⁰ להרחבה על המצב בשכונות שמעבר לחומה ראו: **אין מים, יש זבל: עשר שנים להבטחת ששכחו**, הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 9.8.2015; אהוד תגרי ויהודית אופנהיימר, **עקורים בעירם: מדיניות ישראל במזרח ירושלים והשפעתה על השכונות הפלסטיניות הירושלמיות שמעבר לגדר הפרדה**, עמותת עיר עמים, יוני 2015; דרור פויר, **יומן מסע עצוב לשכונות הכי עלובות ומופקרות בירושלים**.

החלטת הממשלה

קביעת נהלי מעבר של רכבי פינוי
חירום. **בפועל - לא מומש:**
אמבולנסים של מד"א אינם נכנסים
אמבולנסים של הסהר האדום
מתעכבים בבידוק שבמחסום.

החלטת הממשלה

עידוד בתי חולים ממזרח ירושלים
לפתוח שלוחות מעבר לחומה.
בפועל - לא מומש:
ישנו בית חולים ליולדות, שהוקם
עוד לפני בניית החומה.

החלטת הממשלה

החלטת הממשלה: עידוד קופות
החולים להקים שלוחות מעבר
לחומה. **בפועל - מומש חלקית:**
לא הוקמו שלוחות אך קופות
החולים העניקו זיכיונות לארבע
מרכזים רפואיים.

ירושלים המזרחית

השכונות מעבר לחומה

להיכנס לאזור. התשתיות הבסיסיות דוגמת המים²⁶¹ והביוב קרסו, ומצב התברואה ירוד מאוד. אין שירותים מינימליים של פינוי אשפה, תיקון כבישים²⁶² או התקנת תאורת רחוב. הבטחות המדינה להקים בתי חולים וקופות חולים לא קוימו. העירייה מפעילה רק ארבעה בתי ספר עירוניים, אף שמתגוררים באזור עשרות אלפי תלמידות ותלמידים הזקוקים לעוד מוסדות לימוד רבים. חופש התנועה של התושבות והתושבים נפגע באופן חריף בשל העיכובים התכופים במעברם של כלי רכב והולכי רגל במחסום, ובשל העומסים הקבועים בכבישים הבודדים המובילים אל המחסומים.

פניות חוזרות ונשנות בסוגיות אלה לא זוכות למענה מצד הרשויות. אף שמדובר בשטח שנמצא בתוך הגבולות המוניציפליים של ירושלים, נציגי העירייה אינם נכנסים לשכונות, וחלקם אף אינם יודעים שהשכונות כלולות בשטחה המוניציפלי של העיר.²⁶³ שטח ההפקר שנוצר מעבר לחומה מוביל לפגיעה יומיומית בזכויותיהם של עשרות אלפי נשים, גברים וילדים שאיש אינו לוקח עליהם אחריות, ואין כיום כל תוכנית ממשלתית עדכנית למימוש ההתייבויות שנקבעו לפני עשור בהחלטת הממשלה.

²⁶¹ להרחבה על משבר המים בשכונות שמעבר לחומה ראו כתבי בית הדין בבג"ץ 2235/14, ה"ש 258 לעיל. את העתירה הגישו תושבים יחד עם האגודה לזכויות האזרח והמנהל הקהילתי המקומי. בעקבות העתירה פרסמה רשות המים בקיץ 2015 להערות הציבור טיוטת כללים בעניין הסדרת "מודל ההספקה והחיוב במתחמים שאינם מוסדרים". אלא שהכללים אינם עוסקים כלל באופן האספקה של המים, אלא רק בחיוב עבור צריכתם במקומות שבהם מסרבות הרשויות לחבר את הבתים למים בשל העדר היתרי בניה. ראו: [כללים לאספקת מים בשכונות שמעבר לחומה: המדינה דואגת לגבייה בלבד](#), הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 8.7.2015.

²⁶² בנובמבר 2015 קיבל בית המשפט המחוזי בירושלים עתירה שהגישה עמותת עיר עמים בעניין מצב הכבישים בשכונות שמעבר לחומת הפרדה. בית המשפט חייב את עיריית ירושלים ואת המדינה לגבש תוכנית ביצוע של עבודות לשיפור ולתיקון הכבישים, המדרכות ומערכות הניקוז בשכונות באזור תוך שלושה חודשים, ולהיערך לביצועה בפועל בתוך שישה חודשים לאחר מכן. עת"מ 27276-07-15 [זגיר נ' עיריית ירושלים](#).

²⁶³ באחד המקרים, כאשר פנה תושב האזור לעירייה בבקשה להדביר חולדות, סבר עובד העירייה בטעות שהשכונה אינה שייכת לשטח המוניציפלי של ירושלים. לתכתבת בין האגודה לזכויות האזרח לעירייה ראו: [מפגע חולדות בשכונת ענאתא החדשה שמעבר לחומת הפרדה בירושלים](#), הודעה באתר האגודה, 2.8.2015.